

Bogusław Wowrzeczka

Kierunki przekształceń zakładów przemysłowych w dobie restrukturyzacji przemysłu

Zjawisko upadku i opuszczania zakładów przemysłowych jest wpisane w typowe cykle funkcjonowania zakładów przemysłowych¹. W historii rozwoju cywilizacji miejsce pracy, w postaci przestrzeni przeznaczonej do realizacji funkcji pracy, ulega stałym przekształceniom [8]. Zmieniają się technologie i organizacja pracy, a w konsekwencji wymagania dotyczące lokalizacji, obsługi i przestrzeni produkcyjnej. W rezultacie powstaje nowy typ obiektu produkcyjnego, a stary ulega degradacji. W ostatnim czasie obserwujemy skracanie cyklu działania zakładów przemysłowych. Występuje masowy upadek pojedynczych zakładów, zespołów oraz całych gałęzi przemysłu².

Gwałtowność zmian związanych z upadkiem zakładów wpływa negatywnie nie tylko na stary zakład, powodując jego destrukcję, ale również na otoczenie – dotyczy to występujących w okolicy takich zjawisk jak bezrobocie, zanik więzi społecznych, wzrost przestępczości itd. Pojawia się złożony problem przekształcania opuszczonych obiektów i terenów poprzemysłowych. Systemowe zmiany gospodarcze w kraju w ostatnim 10-leciu spowodowały, że procesy te, w związku z dążeniem dostosowania gospodarki kraju do standardów Unii Europejskiej, występują w skali masowej.

Na tym tle powstaje problem ochrony dziedzictwa przemysłowego, a tym samym historii rozwoju przemysłu w określonym miejscu Europy. Trudności z tym związane są konsekwencją masowości występowania obiektów poprzemysłowych na terenach restrukturyzowanych i koniecznością selekcji obiektów możliwych do zachowania. Doświadczenia krajów zachodnich w realizacji programów przekształceń terenów poprzemysłowych mogą być pomoc-

ne w formowaniu strategii przekształceń w kraju. Dotyczy to zarówno adaptacji tych programów, które z perspektywy czasu okazały się sukcesem, jak i eliminacji tych założeń programowych, które się nie sprawdziły.

Elementem wspólnym wszystkich programów transformacji przemysłu jest ich odniesienie do zaakceptowanej przez kraje europejskie strategii zrównoważonego rozwoju. Zasady te implikują konieczność zintegrowanego podejścia do zagadnienia przekształceń zakładów i terenów przemysłowych oraz uwzględnienia trzech podstawowych celów strategii przekształceń:

- poprawy warunków środowiska,
- stworzenia nowych miejsc pracy,
- ochrony wartości społecznych i kulturowych obszaru [3].

W jaki sposób są te cele realizowane w skali przekształceń regionu, miasta i obiektu?

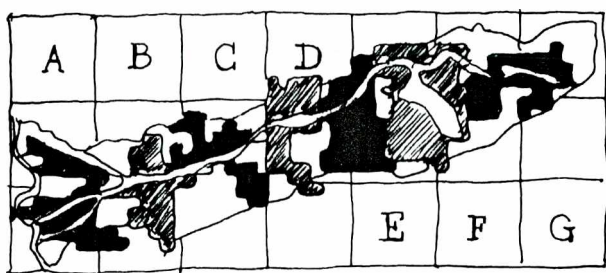
W skali regionalnej jest realizowany model przekształcania obszarów poprzemysłowych w parki krajobrazowe. Taki model przekształceń, nawiązujący do idei miast ogrodów, sytuuje go w tradycji protagonistów dezurbanizacji. Park symbolizuje przekształcenia urbanistyczne i ekonomiczne, daje gwarancję jakości życia miasta i jego krajobrazu, jest podstawą równowagi między ekonomią a ekologią.

Najpełniejszym przykładem realizacji takiego modelu rewitalizacji jest IBA Emscher Park w dawnym Zagłębiu Ruhry³. W sposób kompleksowy przekształca się zdewastowany przez przemysł region w park krajobrazowy. Park doliny rzeki Emschy zawiera wszystkie skale przekształceń krajobrazu; od dużych 200-hektarowych terenów otwartych po małe parki miejskie. W skali regionu zrealizowano, lub są w trakcie realizacji, parki o łącznej powierzchni 320 km². Założenie parkowe rozciąga się na długości 70 km

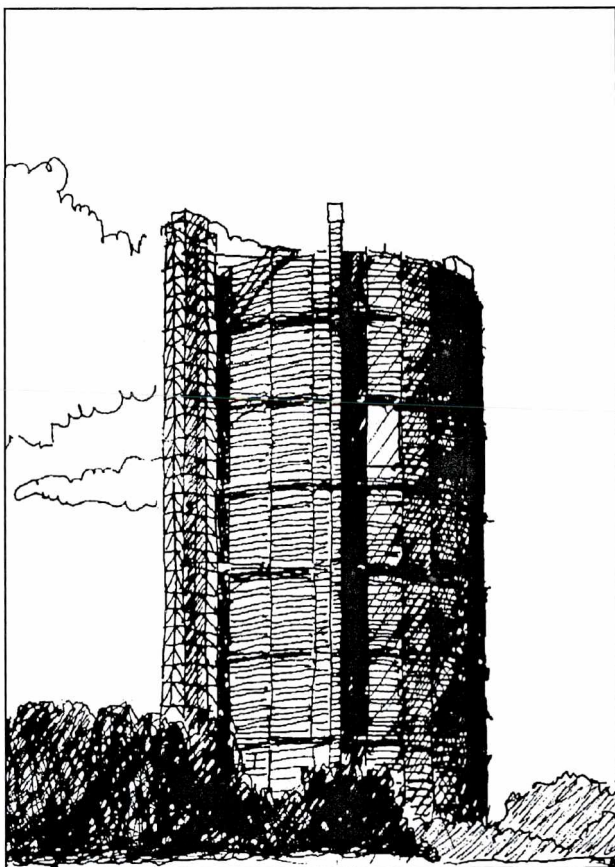
¹ Typowe cykle funkcjonowania zakładu składają się z następujących faz: powstania, ekspansji, dojrzałości, upadku, a następnie fazy modernizacji, przekształcania, rewitalizacji lub rozbiórki [2].

² Ma na to wpływ przyspieszony rozwój cywilizacyjny i technologiczny, procesy restrukturyzacyjne, globalna konkurencja, zmiany polityczne w świecie, kryzysy energetyczne i ekonomiczne.

³ Zagadnienie to jest szeroko dyskutowane w artykułach, które ukazały się w związku z zakończeniem programu IBA Emscher Park w czasopiśmie „Topos” European Landscape Magazine [4].

Rys. 1. Zielone korytarze w Emscher Park – Zagłębie Ruhry
Fig. 1. Green passages in Emscher Park – the Ruhr Basin
(Ruhrgebiet)

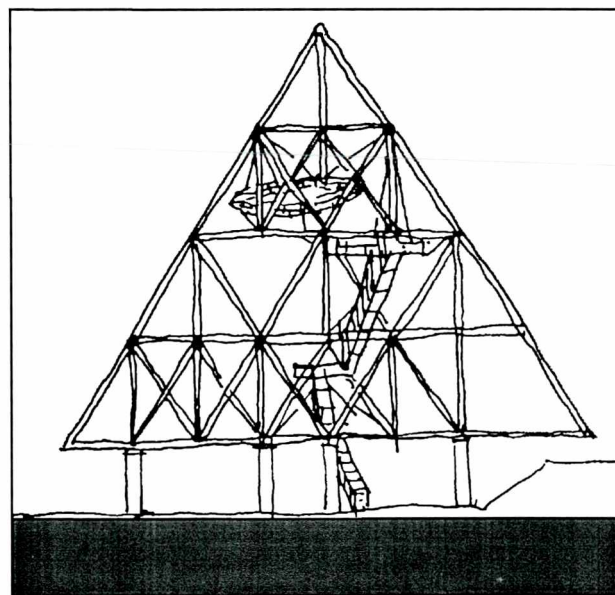
Rys. 2. Zbiornik gazu w Oberhausen adaptowany
na Centrum Wystawowe – Emscher Park
Fig. 2. A gas holder in Oberhausen adapted into
an Exhibition Centre – Emscher Park

i łączy Duisburg nad Renem z Bergkamen w Westfalii. Stworzono system połączonych siecią parków w 17 miastach regionu. Historycznie ukształtowane tereny wolne od przemysłu (ekspansja przemysłu następowała z południa na północ) zamieniono na tzw. zielone korytarze, rozciągające się równoległe na całej długości regionu Emschy. Siedem zielonych korytarzy tworzy rdzeń i początek nowego krajobrazu kulturowego regionu – są również elementem, na którym koncentruje się współpraca między miastami sąsiadującymi z poszczególnymi korytarzami zieleni. Podstawowym założeniem projektowym dla parku krajobrazowego Emscher było zachowanie krajobrazu przemysłowego i występujących na obszarze form przyrodniczo-krajobrazowych, będących wynikiem działalności przemysłowej. Na

bazie tego założenia zrealizowano wiele indywidualnych projektów, skoncentrowanych na wybranych problemach przekształcanego krajobrazu: tereny otwarte, hałdy, tereny zanieczyszczone i wyjałowione, tereny parkowe w miastach, itp. Strategia poprawy warunków środowiska w Emscher Park opierała się na realizacji 5 celów:

- ochrony porzuconego przez przemysł krajobrazu,
- połączeniu izolowanych terenów zielonych w całej aglomeracji,
- przekształceniu zdewastowanych terenów na tereny parkowe,
- porozumieniu na poziomie regionu oraz w skali lokalnej w sprawie długoterminowej realizacji indywidualnych projektów przekształceń krajobrazu,
- opieka i zarządzanie terenami otwartymi w ramach stałego regionalnego stowarzyszenia Parku Emscher.

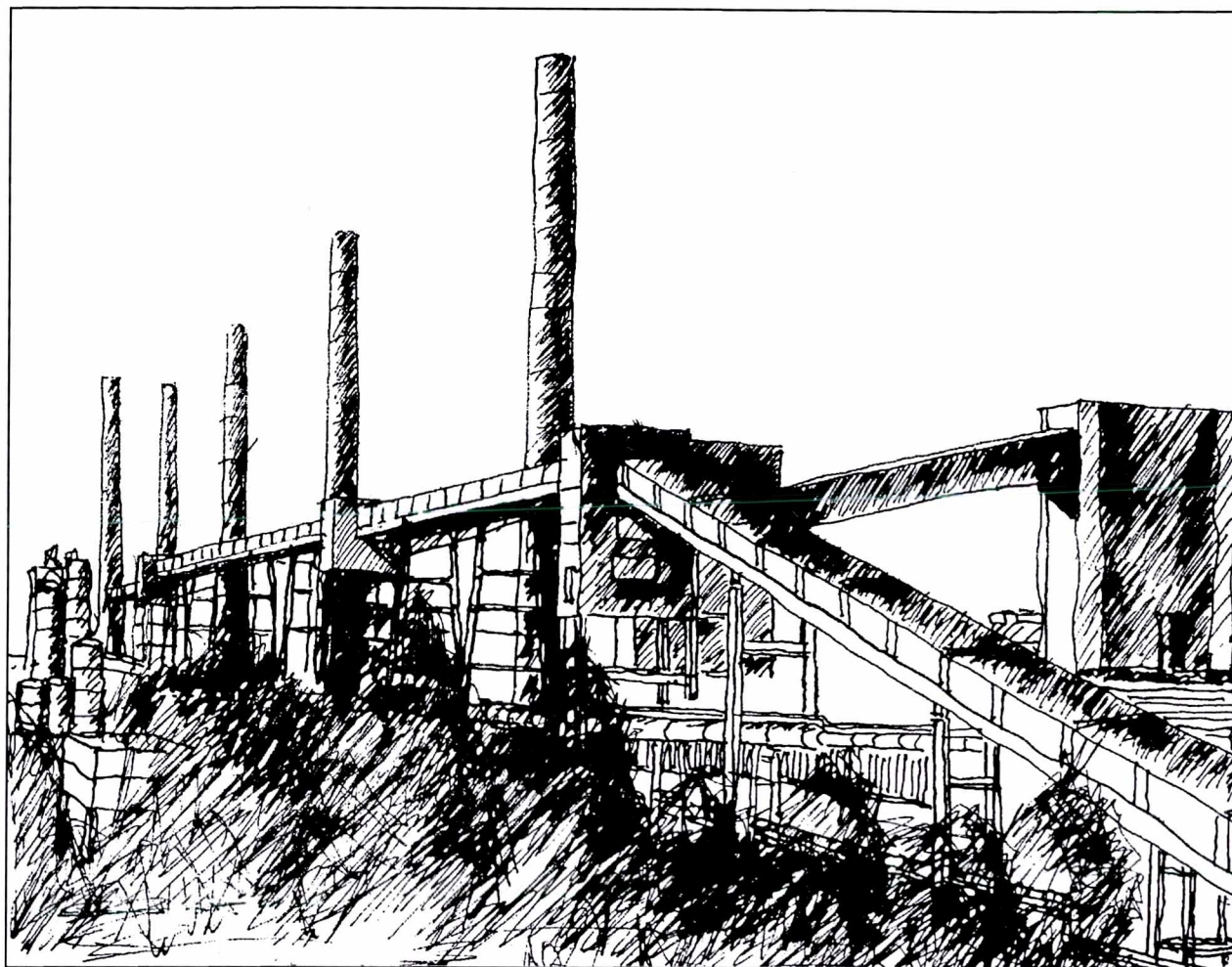
Szeroki zakres działań podjętych w trakcie realizacji idei parku krajobrazowego odzwierciedlają cztery, utworzone na tym terenie, szlaki turystyczne. Pierwszy – to szlak dzia-

Rys. 3. Punkt widokowy na hałdzie w Bottrop *Tetrahedron*
– Emscher Park
Fig. 3. A viewpoint on a slag heap in Bottrop *Tetrahedron*
– Emscher Park

łań artystycznych, jako punktów orientacyjnych w krajobrazie przemysłowym, tzw. szlak sztuki. Przykładem realizacji na tym szlaku są m.in.: Gazometr w Oberhausen i *Tetrahedron* na hałdzie w Bottrop.

Drugi szlak, przyrodniczo-krajobrazowy przedstawia nowo ukształtowany krajobraz przemysłowy, wtopiony w system terenów zielonych. Istotą tego szlaku jest zachowanie i udostępnienie zwiedzającym unikatowych form fauny, flory i form krajobrazowych, będących wytworem intensywnej działalności przemysłowej (industrialna natura) w kontekście pozostawionych na terenie obiektów przemysłowych. Na tym szlaku są usytuowane m.in. dzikie tereny Koksowni *Hansa* w Dortmundzie, Koksownia Duisburg–Nord oraz tereny parkowe w Zollverein w Essen.

Rys. 4. Krajobraz przemysłowy chroniony jako element dziedzictwa kultury przemysłowej. Koksownia w Essen w Emscher Park

Fig. 4. Industrial landscape protected as an element of industrial culture heritage. Coking plant in Essen in Emscher Park

Trzecim szlakiem jest szlak kultury przemysłu, który jest prezentacją nowego zagospodarowania starych obiektów poprzemysłowych. Szlak pokazuje obiekty 150-letniej historii przemysłu w Zagłębiu Ruhry: kopalnie i koksownie, hale fabryczne, obiekty transportu technologicznego, huty i gazownie. Dziedzictwo kultury przemysłowej stanowi obecnie jedną z najważniejszych atrakcji programów rozwijania turystyki i rekreacji w regionie. Ciekawym przykładem rozwiązania i przystosowania do potrzeb turystyki i rekreacji jest m.in. Park Duisburg–Nord, zorganizowany na terenie dawnej huty:

- wielki piec stał się pomnikiem przemysłu z punktem widokowym, metalowe schody prowadzą na szczyt krętą trasą, między wielkimi, splecionymi ze sobą rurami,
- betonowe boksy, służące wcześniej do składowania węgla, teraz są wykorzystywane do wspinaczki,
- pletwonurkowie trenują w dawnych zbiornikach gazu.

Ostatnim jest szlak starej i nowej architektury, stanowiący swoistą dokumentację pracy prawie 200 planistów, urbanistów, architektów, architektów zieleni i artystów zaangażowanych w 100 projektów realizowanych na terenie parku.

Szlak ten odzwierciedla przyjętą dla zagłębia Ruhry strategię „zmian bez wzrostu”. Inaczej mówiąc, jest to dawanie pierwszeństwa wykorzystania istniejącej substancji budow-

lanej zamiast budowy nowych obiektów. Dlatego większość projektów IBA koncentrowała się na modernizacji i przystosowaniu do nowych funkcji istniejących budynków. Znanym przykładem jest adaptacja budynków Kopalni Zollverein XII w Essen na Centrum Sztuki Wzornictwa Przemysłowego, z nowych założeń natomiast – Park Naukowy w Gelsenkirchen. Model przekształceń realizowany w dolinie Emschy ma niewątpliwe zalety: parki krajobrazowe tworzą nową rzeczywistość, która przyciąga inwestorów, stanowi przeciwstawienie dawnych miast przemysłowych, postrzeganych jako organizmy chore, zdrowemu parkowi jako skutecznemu lekarstwu.

Wadą idei parków krajobrazowych jest to, że nie gwarantuje scalenia przekształcanego terenu z miastem; pojawiają się wyspy zieleni pozbawione wzajemnego przenikania różnych przestrzeni: mieszkalnych usługowych i pracy. Zarysowuje się bardzo wyraźna granica między terenami poprzemysłowymi a terenami zurbanizowanymi. Przez położenie nacisku i skupienie całego wysiłku na zagadnieniu stworzenia miasta-parku, ideolodzy IBA Emscher Park próbują wykreować idylliczny obraz-scenografię przestrzeni urbanistycznej jako przestrzeni parkowej. Pojawia się również zarzut niepodejmowania problemów związanych z oczyszczeniem terenów poprzemysłowych – zagadnienie to w dużej mierze pominięto, ze względu na olbrzymie ko-

szty. W ramach programów poprawy warunków środowiska pominięto również kosztowny problem usprawnienia i modernizacji układu komunikacyjnego na tym obszarze.

W celu ożywienia gospodarczego terenów poprzemysłowych współczesne strategie zakładają tworzenie nowych miejsc pracy w tzw. sektorze lokalizacji typu *soft*, tzn. nie wymagających dużych nakładów na budowę infrastruktury. Zakłada się, że osiągnięcie tego celu wymaga stworzenia takich warunków środowiska, które przyciągną inwestorów zainteresowanych wysokim standardem otoczenia miejsca pracy – pracą w parku. W celach marketingowych buduje się spektakularne modelowe parki technologiczne, przemysłowe i biznesu, które mają się stać motorem ożywienia gospodarczego terenów porzuconych przez przemysł. W tworzeniu nowych miejsc pracy uczestniczą istniejące na tych terenach obiekty przemysłowe, które są adaptowane do nowych funkcji komercyjnych. Na obszarach tych wprowadza się specjalne ulgi podatkowe lub przeznaczają się na rekultywację środków ze specjalnych funduszy. Strategia tego typu pojawiła się w wielu programach restrukturyzacji obszarów poprzemysłowych.

W Anglii⁴ są znane przykłady wprowadzania na obszar restrukturyzowany parków biznesu, technologicznych i przemysłowych, m.in. w London Docklands – Wyspa Psów oraz Stockley Park, niedaleko Londynu (regenracja wyrobiska żwiru, które po zamknięciu pełniło rolę wysypiska śmieci).

W Niemczech, w ramach programu IBA Emscher Park wybudowano 16 naukowych i technologicznych parków biznesu, które zajęły ponad 500 ha terenu. IBA stworzyła na obszarze Emscher Park kombinację miejsc pracy związanych z zaawansowaną technologią oraz wysokim standardem otoczenia.

Większość parków jest zorientowana na przyszłościową produkcję materiałów i urządzeń związanych z ochroną środowiska i zastosowaniem nowych źródeł energii (np. w Gelsenkirchen).

W Hiszpanii, w ramach programów zagospodarowywania terenów poprzemysłowych w kraju Basków i Asturii wybudowano zarówno parki przemysłowe dla małych i średnich przedsiębiorstw o standardowych wymaganiach, z działkami do zabudowy lub powierzchniami do wynajęcia, jak też inkubatory przedsiębiorstw w zachowanych obiektach poprzemysłowych.

W USA upadek w ostatnim dziesięcioleciu przemysłu zbrojeniowego oraz zmiany technologiczne w przemyśle, doprowadziły do zamknięcia setek zakładów, które niejednokrotnie zostały przekształcone w parki naukowe i inkubatory przedsiębiorstw. W USA przystosowano około 500 zakładów przemysłowych do tego typu funkcji. Część z nich, usytuowanych w śródmieściach, została przeobrażona na powierzchnie do wynajęcia przez młode przedsiębiorcze firmy, oferujące szeroki zakres usług i produktów. Pozostałe fabryki, zbudowane do produkcji masowej, są przebudowywane przez właścicieli na centra naukowe i rozwojowe nowych technologii (m.in. w New Haven,

⁴ W Anglii zakłady przemysłowe najczęściej są przekształcane na potrzeby małych i średnich firm – około 45%, różnego rodzaju usług – około 33%, mieszkania – 9% i centra wielofunkcyjne – 13%.

w Jersey Connecticut, Nowym Jorku) [7]. W niektórych krajach (Niemcy) realizacja przedsięwzięć odnowy obszarów poprzemysłowych stanowi przedmiot krytyki społeczności lokalnych, zwłaszcza jeśli idzie o tworzoną tam monokulturę przemysłów o wysokiej technologii, które z powodu dużych kosztów utrzymania prawdopodobnie nigdy nie będą funkcjonować ekonomicznie, bez pomocy finansowej rządów. Monokultura przemysłu o wysokiej technologii jest postrzegana jako wyłącznie planistyczne pojęcie wyizolowane z otoczenia, w którym istnieje. Można jedynie mieć nadzieję, że taka wizja nowych miejsc pracy jest przewidziana dla przyszłych pokoleń, ale czy tego rodzaju podejście nie jest zbyt optymistyczne?

Zaawansowana technologia wymaga wykwalifikowanej kadry pracowników, a to implikuje konieczność tworzenia na obszarach restrukturyzowanych centrów szkoleniowo-edukacyjnych oraz wyższych uczelni. Socjologowie zauważają, że małe zaangażowanie obecnej ludności w proces restrukturyzacji (np. w Emscher Park) wskazuje, że regiony zostały przekształcone dla jeszcze nie istniejącej na tych obszarach klasy średniej. Bez klasy średniej regiony te nie są w stanie zmienić dawnego krajobrazu przemysłowego w krajobraz technologiczny. Nowa klasa musi naturalnie powstać z olbrzymich rezerw ludności regionów restrukturyzowanych, z uniwersytetów kształcących dzieci robotników zamkniętych zakładów przemysłowych [8].

Następnym ważnym celem przekształceń terenów poprzemysłowych jest ochrona dziedzictwa przemysłowego. Ochrona tego dziedzictwa jest realizowana na obszarach przekształcanych, m.in. przez tworzenie ekomuzeów i krajobrazowych parków przemysłu. Obiekty przemysłowe, pełniące funkcje muzealne, kulturalne i rekreacyjne stają się magnesem przyciągającym turystów – tworzą osnowę szlaków kultury przemysłowej. Krajobraz przemysłowy, ze względu na swój unikatowy charakter, staje się elementem podlegającym ochronie i jest również traktowany jako atrakcja turystyczna. Krajobraz industrialny jest wartością podstawową, punktem odniesienia rozwiązań projektowych przekształcanych terenów poprzemysłowych.

W skali regionalnej parki kultury przemysłu, powstałe m.in. w Emscher Park, a ostatnio w Bitterfeld–Dessau, na terenach byłych Niemiec Wschodnich, są rozwiązaniami modelowymi. W Emscher Park, w ramach szlaku kultury przemysłu, udostępniono i przekształcono na cele turystyki i rekreacji 19 dużych założeń poprzemysłowych, zorganizowano 9 punktów widokowych krajobrazu Emschy oraz 6 muzeów związanych z historią przemysłu na tym terenie. W Bitterfeld – rejon ten jest północnym fragmentem okręgu przemysłowego Lipsk–Halle – na terenie ukształtowanym przez eksploatację odkrywkową węgla brunatnego, stworzono park przemysłu pod nazwą *Ferropolis*. Główną atrakcją parku są urządzenia, które służyły do odkrywkowej eksploatacji węgla. Gigantyczne zwałowarki zostały usytuowane na półwyspie otoczonym wodą z wyrobiska kopalni; w krajobrazie pełnią rolę instalacji przestrzennych i komponują przestrzeń do rekreacji, rozrywki, a także pełnią funkcję edukacyjną. *Ferropolis* jest częścią szerszego programu ochrony dziedzictwa kulturowego obszaru Dessau–Bitterfeld, znanego pod nazwą *Królestwo Ogrodów Przemysłowych*.

Rys. 5. Ferropolis w Bitterfeld – sztandarowa realizacja projektu ogrodów industrialnych w Regionie Dessau – Niemcy

Fig. 5. Ferropolis in Bitterfeld – a leading realization of the industrial gardens' project in the Dessau Region, Germany

W miastach przekształcania terenów poprzemysłowych⁵ są związane z programami odnowy śródmieść lub stanowią kontynuację strategii regionalnej. Programy odnowy śródmieść w różnym zakresie uwzględniają wymagania związane z ochroną dziedzictwa przemysłowego. Występują dwa generalnie przeciwstawne podejścia do tego problemu⁶:

- zorientowane na wartość rynkową, które promuje nowe formy architektoniczne likwidując istniejące stare struktury, w tym również przemysłowe,

- zorientowane na wartość użytkową (kulturową), które chroni i zabezpiecza stare struktury i ich formy, w tym również przemysłowe, zachowując „semiotykę” krajobrazu miasta, również krajobrazu przemysłowego.

Należy zauważyć, że większość programów przekształceń miast zakładała przeznaczenie terenów poprzemysłowych na inne funkcje (mieszaniowe, usługi, zielen i rekreacja, produkcja nieuciążliwa), pozostawiając do ponownego wykorzystania jedynie najcenniejsze obiekty. W strategii ożywiania przestrzeni dziedzictwa kultury adaptacja starych struktur przemysłowych stanowi element promocji obszaru rewitalizowanego i ma na celu inicjowanie i podtrzymywanie procesu przekształceń.

Podstawowym założeniem decyzji o wyborze nowego sposobu użytkowania terenów i obiektów poprzemysłowych jest ich integracja z istniejącą tkanką miejską w sensie programowym i przestrzennym, a w konsekwencji również poprawa warunków życia społeczności lokalnej i umacnianie lokalnej przedsiębiorczości. Interesującym przykładem takiej udanej integracji jest adaptacja Zakładów *Carl Zeiss Jena* w centrum Jena na cele usługowe, w przeważa-

jącej części na obiekty szkolnictwa wyższego. W dawnych budynkach zakładowych zlokalizowano oprócz uniwersytetu pasaż handlowy, hotel i biura miejskie. Ponad połowę istniejącej substancji udało się adaptować na nowe cele, pozostawiając przy tym historycznie ukształtowany układ budynków, który wzbogacono współczesnymi formami architektonicznymi.

Ważnym obszarem przekształceń w śródmieściach są tereny nabrzeży portowych. Zrealizowano wiele udanych adaptacji obiektów portowych na funkcje miejskie. Jednym z ostatnich zrealizowanych projektów jest adaptacja XIX wiecznych magazynów portowych w Marsylii. Obiekty, o łącznej powierzchni 100 000 m² przekształcono na biura i muzeum archeologiczne. Projekt ten stanowi część szerszego programu rewitalizacji dzielnicy portowej obejmującej teren o powierzchni około 300 ha.

W przekształcanych pojedynczych obiektach oraz zakładach przemysłowych sposób wykorzystania wynika z przyjętej strategii urbanistycznej i może być ściśle określony w planie miejscowym lub stanowić wynik szczegółowych ustaleń na etapie projektu zagospodarowania terenu⁷.

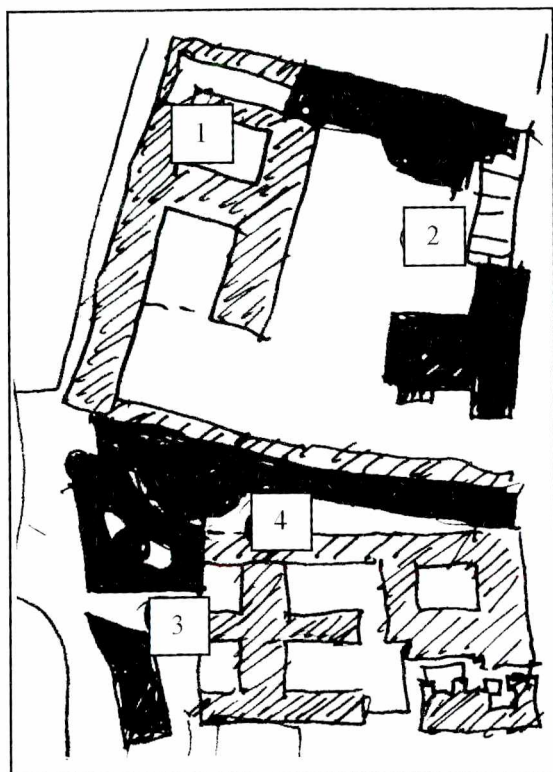
Przegląd rozwiązań skłania do stwierdzenia, że najczęściej są przekształcane obiekty zlokalizowane w śródmieściach, w miejscach atrakcyjnych pod względem komunikacyjnym oraz objęte ochroną konserwatorską. Większe szanse na adaptację mają obiekty małe i średnie i zakłady o zabudowie rozproszonej.

Zakres ingerencji w strukturę architektoniczną zależy od nowej funkcji obiektu i sposobu podejścia: zachowawcze lub twórcze integrujące stare formy z nowymi. Współczesne adaptacje obiektów poprzemysłowych stanowią szeroki wybór możliwych sposobów ich użytkowania i in-

⁵ Rewolucja technologiczna w produkcji, marketingu i komunikacji wyprowadziła obiekty, związane z dotychczasową aktywnością gospodarczą: fabryki, magazyny, stacje kolejowe, itp. ze śródmieść.

⁶ Zagadnienia te szeroko omawia Zuziak w publikacji *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej* [10].

⁷ Uwarunkowania, które określają szanse i możliwości przekształceń są dość dobrze rozpoznane w literaturze naukowej, m.in. w: [3].

Rys. 6. Jena, adaptacja Zakładów *Carl Zeiss* na Centrum wielofunkcyjne – przykład udanej integracji struktury przemysłowej z tkanką miejską: 1 – uniwersytet, 2 – biura miejskie, 3 – hotel, 4 – galeria handlowa

Fig. 6. Jena, adaptation of the Carl Zeiss Industrial Plants into a multi-functional Centre an example of successful integration of an industrial structure with the urban tissue: 1 – University, 2 – Municipal offices, 3 – Hotel, 4 – Shopping gallery

gerencji w strukturę materialną: od pełnej konserwacji do pełnej przebudowy.

Z wielu zrealizowanych w ostatnich latach, interesujących przykładów przystosowywania obiektów prze-

mysłowych do nowych funkcji można wymienić te, które są charakterystyczne dla różnych form ingerencji w strukturę obiektów lub podejmują pewne problemy związane np. ze skalą obiektu, lokalizacją, jego integracją

Rys. 7. Jena. Pasaż handlowy łączący zabudowę dawnych Zakładów Carl Zeiss przykryty przeszklonym dachem

Fig. 7. Jena. Shopping passage joining buildings of the former Carl Zeiss Industrial Plants, covered by a glass roof

z miastem, oszczędnością energii, itd. Koncepcję zachowania budynków i obiektów poprzemysłowych z minimalną ingerencją w jego strukturę architektoniczną prezentują przekształcenia na różnego typu muzea lub występujące jako *eksponaty*, np. w parkach kultury industrialnej.

Przykładem tego typu jest projekt Muzeum Przyrody i Kultury regionu Ruhry, usytuowanego w jednym z obiektów wpisanego do rejestru zabytków UNESCO Zespołu Zeche Zollverein XII w Essen. Muzeum zaprojektowano w dawnym budynku sortowni węgla, pozostawiając jego wyposażenie technologiczne i nadbudowując trzy kondygnacje w formie przeszklonych kubicznych form. Autorzy projektu wykazali się wielką odwagą w traktowaniu zabytku o randze światowej. Należy jednak przyznać, że propozycja w sensie formalnym bardzo dobrze koresponduje z istniejącą bryłą budynku, a nawet staje się jego cechą charakterystyczną. Przykład ten odbiega od podejścia zachowawczego – konserwatorskiego do zabytku, i odzwierciedla liberalny kierunek przekształceń, polegający na swoistej synergii nowego ze starym. Liberalne podejście do problemu adaptacji polega na integracji starego z nowym i wprowadzaniu współczesnych rozwiązań techniczno-materiałowych i przestrzennych. Zakres ingerencji w strukturę budowla-

Ingerencja w strukturę budowlaną przekształcanego obiektu przemysłowego

Typ ingerencji	Sposób ingerencji		
A Zachowanie i konserwacja obiektu	1. Trwała ruina	2. Konserwacja obiektu; i przekształcenie na muzeum industrialne	3. Odbudowa, przeniesienie na nowe miejsce
B Przekształcenie struktury wewnętrznej <i>nowe w starym</i>	1. Metoda <i>box in box</i> , nowa struktura wewnątrz istniejącej obudowy	2. Zastąpienie, wymiana lub likwidacja elementów obiektu	3. Nowe wypełnienie i konstrukcja
C Przekształcenie struktury zewnętrznej <i>stare w nowym</i>	1. Obudowa istniejącego obiektu niezależną, nową strukturą	2. Wykorzystanie starych elementów w nowej obudowie	3. Zamykanie przestrzeni otwartych (dziedzińców)
D Łączenie nowego i starego	1. Przenikanie nowego i starego	2. Rozbudowa, dodanie elementów	3. Scalanie struktury – łączniki
E Metody mieszane	Kombinacje różnych sposobów ingerencji w strukturę		

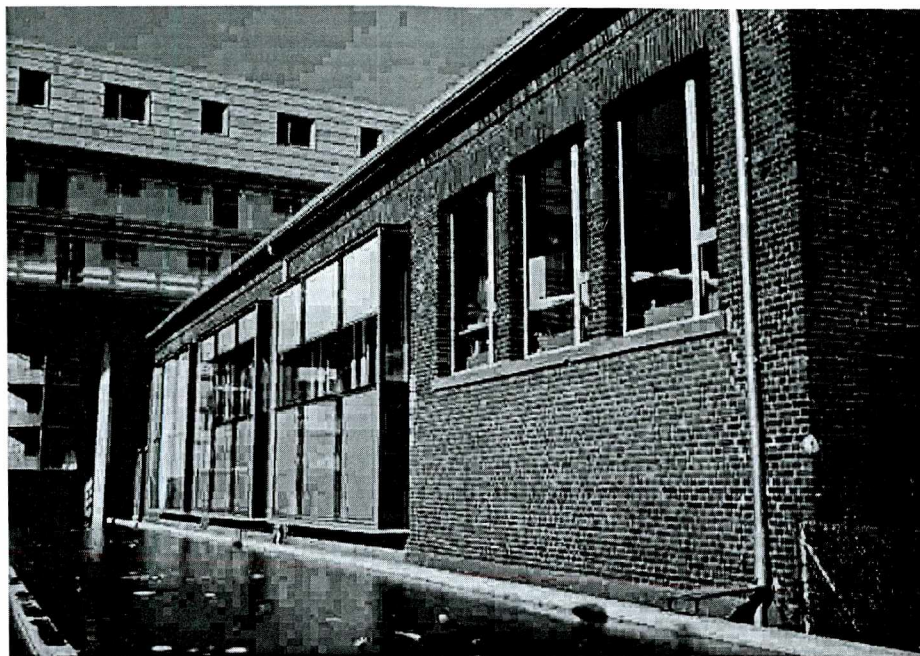
ną może polegać na zmianach układu konstrukcyjnego, rozbudowie, nadbudowie, itp.⁸

Za najbardziej interesujące przykłady łączenia nowego ze starym można uznać te, które realizują zasadę *box in box*. Zasada ta jest interpretowana przez projektantów w dwojaki sposób. W pierwszym wypadku adaptowany obiekt stanowi tło dla współczesnej architektury wypełniającej wnętrze. Przykładem tego typu podejścia jest adaptacja hal byłej stoczni oraz fabryki lin w Turku, wzniesionych w latach 1928–1934, na kompleks Akademii Sztuk Pięknych oraz Konserwatorium Muzyczne. Na zewnątrz budynki pozostały w stanie pierwotnym, wewnątrz rdzewiejące struktury nośne zachowały swój wygląd. W halach zaprojektowano przeszklone struktury, niezależne od istniejącej obudowy – m.in. audytorium na 400 osób. Podobne rozwiązanie występuje w Centrum Kulturowym w Witten (Zagłębie Ruhry – była odlewnia żeliwa).

Inną interpretacją zasady *box in box* jest rozwiązanie w którym adaptowany budynek stanowi formę *eksponatu* wewnątrz współczesnej obudowy. Tego typu rozwiązanie zastosował Bernard Tschumi w Narodowym Centrum Kultury Współczesnej w Le Fresnoy (1997 r.). Budynki halowe z początku wieku adaptowane na sale wystawowe, kina, bary i biura wypełniają przestrzeń pod ogromnym dachem, tworząc niespotykane relacje przestrzenne we wnętrzu obiektu. Podobna zasada, w łagodniejszej formie, występuje w Centrum Handlowym *Borsig*, gdzie konstrukcje hal dawnej fabryki parowozów znalazły pod wspólnym dachem przekrywającym główne pasaż handlowe.

Innym interesującym zabiegiem formalnym łączenia starego z nowym jest ich wzajemne przenikanie. Tego rodzaju ideę zrealizowano adaptując budynek dawnej rzeźni w Stuttgarcie na bibliotekę. Elementy istniejącego

⁸ Techniczne problemy przekształceń są szeroko omawiane w pracy doktorskiej Beaty Kuc-Słuszniaż [4].

Rys. 8. Darmstadt. Interesujący przykład integracji hali przemysłowej z początku wieku ze współczesną zabudową mieszkaniową. Halę dawnej rzeźni adaptowano na biuro projektów

Fig. 8. Darmstadt. An interesting example of integration of an industrial hall from the beginning of the 20th century with contemporary housing development. The former slaughterhouse hall was adapted into a projects' bureau

obiekty tworzą formę scenografii dla współczesnych form architektury.

Wprowadzenie współczesnego elementu komunikacyjnego, przenikającego historyczne obiekty dawnej huty żelaza, w miejscowości Hüttenberg w Austrii, nadały całemu założeniu całkowicie nowy, zaskakująco harmonijny wyraz. Celem tego rozwiązania nie było skonstrastowanie, ale poszukiwanie związków między tym co nowe i stare, przez skojarzenie materiału – stalową konstrukcją kładki. W przestrzeni dawnego zakładu wprowadzono centrum wystawiennicze dobudowując budynek wejściowy.

Istotną trudnością, z którą zmagają się architekci adaptując obiekty przemysłowe jest skala obiektów. Trudności polegają na doborze funkcji i właściwej integracji obiektu, czy zespołu z miastem. Problem ten jest rozwiązywany przez tworzenie centrów wielofunkcyjnych, otwierających się w kierunku miasta przez tworzenie systemu wewnętrznych pasaży i dziedzińców. Z ostatnich realizacji za przykład może służyć adaptacja Fabryki *Fiata Lingotto* w Turynie na budynek wielofunkcyjny z przestrzeniami wystawowymi, salą koncertową, hotelem, centrum kongresowym, handlem, biurami i uniwersytetem. Połączenie budynku ze strukturą urbanistyczną Turynu osiągnięto przez zaprojektowanie otwartego na zewnątrz pasaży, wzdłuż całego 500-metrowego budynku (Renzo Piano, 1997).

System przykrytych dziedzińców, jako kontynuacji przestrzeni miejskiej, zaprojektowano w Centrum Technologii Medialnych w Karlsruhe, w dawnych Zakładach *Ifka* wybudowanych w 1918 r. Dawny zakład, długości 312 m, obejmuje wewnętrzne dziedzińce, stanowiące przedłużenie zewnętrznej przestrzeni publicznej. Każdy z dziedzińców reprezentuje jeden rodzaj technologii medialnej.

Należy zwrócić uwagę na próby przekształceń na funkcje użytkowe obiektów technologicznych. Spektakularnym przykładem tego kierunku przeobrażeń są projekty konkursowe adaptacji objętych ochroną konserwatorską zbiorników gazu w dzielnicy Simmering w Wiedniu. Propozycje projektowe architektów odzwierciedlają główne sposoby po-

dejścia do problemu stopnia możliwej ingerencji w obiekt zabytkowy – od całkowitego zachowania jego formy zewnętrznej, a nawet prób odtworzenia nieistniejących fragmentów, po zdecydowaną, wręcz brutalną ingerencję współczesnymi formami architektury – projekt Coop Himmelblau.

Jednym z aspektów przekształceń obiektów przemysłowych w duchu zasad zrównoważonego rozwoju jest, prócz wtórnego wykorzystania substancji materialnej (recyklingu), oszczędzanie energii. Zagadnienie to było głównym czynnikiem w adaptacji hali przemysłowej Simensa w Monachium na biuro projektów. W związku ze zmianą funkcji należało stworzyć optymalne warunki ciepłone i oświetleniowe dla 60 pracowników firmy. Istniejący budynek nie spełniał oczekiwań. Thomas Herzog wraz z Jose-Louisem Moro zaproponowali, aby budynek otrzymał wewnętrzną *fasadę*, która stworzy odpowiednie warunki do pracy wewnątrz, bez naruszania starej substancji budowlanej. Projektanci osiągnęli cel przez zastosowanie cienkiej, podwójnej folii, podwieszanej do istniejącej konstrukcji hali. Realizacja jest udaną próbą nadania starej budowli przemysłowej charakteru nowoczesnego biura projektowego, bez zmiany zewnętrznej fasady, a przy tym małym nakładem finansowym.

Próba odpowiedzi na pytanie czy istnieją obecnie uniwersalne procedury i modele przekształceń na poziomie regionu, miasta lub obiektu jest trudna. Każda sytuacja planistyczna i projektowa ma specyficzne uwarunkowania. W skali regionalnej zarysowuje się pewien wzorec, który doskonały i dostosowywany do indywidualnych sytuacji może określić kierunki działania – mam tu na uwadze model przekształceń w IBA Emscher Park. Nowe wartości, jakie wnosi on w rozwiązywanie problemu to przede wszystkim traktowanie dziedzictwa przemysłowego, łącznie z krajobrazem, jako wartości będącej podstawą wszelkich planów i projektów przekształceń.

W architekturze krajobrazu niewątpliwym osiągnięciem jest stworzenie nowego typu parków kultury przemysłowej, łączącej efekty działania przemysłu z ogrodem. Kon-

sekwencją tego jest traktowanie turystyki przemysłowej jako istotnego sposobu ożywienia gospodarczego.

W skali miasta adaptacje zespołów przemysłowych przeciwdziałają dezintegracji przestrzeni miejskiej, powiększając przestrzenie publiczne i zachowując wyjątkowy charakter i klimat architektury przemysłowej.

W skali obiektów przekształcenia przede wszystkim pokazują nieograniczone możliwości użytkowe starych struktur, a w rozwiązaniach formalnych akceptują estetykę fabryki jako czynnika inspiracji twórczych rozwiązań architektury, korzystając głównie z efektu synergii między starym a nowym.

Reasumując obecne tendencje w podejściu do przekształceń terenów i zakładów przemysłowych należy zauważyć, że w coraz szerszym zakresie uwzględniają one postulat ochrony dziedzictwa przemysłowego, łącząc go z zastosowaniem komercyjnym. W strategiach urbanistycznych można zaobserwować dążenie do tworzenia strategii zintegrowanych, uwzględniających wszystkie zasady zrównoważonego rozwoju, np.: ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko, wykorzystanie istniejących zasobów materialnych oraz zgodność struktur przestrzennych i gospodarczych z lokalną społecznością. Strategie te, posługując się metodą marketin-

Wszystkie ryciny wykonał autor.

gu urbanistycznego, coraz skuteczniej promują zespoły przemysłowe jako miejsca przyciągające aktywność społeczną oraz podtrzymujące procesy rewitalizacji.

Odnosząc te wnioski do przekształceń zakładów przemysłowych na obszarze Śląska można postulować następujące działania:

A. W skali regionu:

- wybór modelu przekształceń terenu: np. park krajo-
brazowy lub park industrialny,
- opracowanie strategii marketingowej dla całego
obszaru.

B. W skali miasta określenie obszarów przeznaczonych:

- na komercyjne wykorzystanie przestrzeni pod za-
budowę,
- na kulturowe wykorzystanie terenów poprzemysłowych
oraz opracowanie planów miejscowych dla wybranych
obszarów poprzemysłowych Śląska.

C. W skali zakładu i obiektu:

- wybór i promocja obiektów przemysłowych przeznac-
zonych do adaptacji, które staną się motorem inicjującym
i podtrzymującym proces przekształceń oraz organizacja
konkursów architektonicznych na zaprojektowanie tych
obiektów.

Alls the figures by the author.

Bibliografia

- [1] Castell B., *Regeneration through heritage*, [w:] Internet: <http://www.bitc.org.uk>.
- [2] Eley P., Worthington J., *Industrial Rehabilitation*, London 1984.
- [3] Gasidło K., *Problemy przekształceń terenów przemysłowych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Gliwickiej Nr 37, Gliwice 1998.
- [4] Kuc-Słusznik B., *Zmiana sposobu użytkowania budynków ze szczególnym uwzględnieniem budynków przemysłowych. Próba systematyki zasad i możliwości przekształceń*, praca doktorska, Politechnika Śląska, Wydział Architektury, Gliwice 1997.
- [5] *New life for old plants*, [w:] Progressive Architecture, April 1994.
- [6] Poblodski W., *Transformation of a Landscape*, „Topos”, March 1999, nr 26.
- [7] Re-using Redundant Buildings Department of the environment, London 1987 r.
- [8] Sołowij S., Włosowicz R., Wowrzeczka B., *Przestrzeń pracy – miejsce zamieszkania*, [w:] Prace Naukowe Instytutu Architektury i Urbanistyki Politechniki Wrocławskiej nr 21, Seria: Konferencje nr 4, Wrocław 1984.
- [9] *Topos. European Landscape Magazine*, Nr 26, 1999.
- [10] Zuziak Z.K., *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, Politechnika Krakowska, Monografia nr 236, Kraków 1998.

Directions of industrial plants' conversion in the age of industrial restructuring

The phenomenon of the downfall and abandonment of industrial plants is inscribed into the typical cycles of functioning of the plants. Against this background there appears the complex problem of converting abandoned objects and industrial terrains. Economy system changes in the country, in the last 10 years, have caused the fact that these processes appear on a mass scale due to striving of the country's economy for adjustment to the standards of the European Union. Experiences of the Western countries in the realization of conversion programmes of the industrial terrains may be helpful in forming of the conversion strategy in the country. This concerns both the adaptation of those programmes which, from the perspective of time, manifested success as well as elimination of those programme assumptions which have proved ineffective.

A mutual element of all industrial conversion programmes is their reference to the strategy of balanced development accepted by the European countries. On a regional scale, the model of converting industrial areas into landscape parks is being realized, as also the organization of the so-called industrial tourism.

The protection of industrial inheritance is being realized in the converted areas through the creation of ecomuseums and industrial landscape parks.

Town renovation programmes take into consideration, in a different degree, requirements bound with the protection of industrial

heritage. Most town conversion programmes assumed the recovery of industrial terrains for other functions (habitation, services, greenery and recreation, production causing no inconvenience), leaving for repeated use only the most valuable objects. In the strategy of reviving the space of cultural heritage, the adaptation of old industrial structures presents an element of promotion of the revitalized area and its aim is the initiation and support of the conversion process. The basic decision assumption of the choice of 'industrial terrains' and industrial objects' new use is their integration with the existing urban tissue, in the programme and space sense.

Contemporary adaptations of industrial objects show how wide is the range of possible ways of their use and possible intervention into their material structure: from full conservation to full conversion.

Recapitulating contemporary trends in the approach to conversions of the industrial terrains and industrial plants it is necessary to note that they take into consideration, in constantly widening manner, the postulate of industrial heritage protection, linking it with commercial use. In urbanistic strategies the aspiration to create integrated strategies may be observed, taking into consideration all the principles of balanced development: limitation of negative influence on the environment, use of the existing material resources and conformity of spatial and economic structures with expectations of the local society.

